
Zonderlinge Gentse plaatsnamen

DUISTERE PLAATSNAMEN VERKLAARD DOOR MAURITS GYSSELING

Ter inleiding van een nieuwe reeks in Ghendtsche Tydinghen over eigenaardige, zelfs zonderlinge Gentse plaatsnamen, willen we de belangrijkste en meest betrouwbare bron voor onze kennis daaromtrent even belichten: het toponymisch (plaatsnaamkundig) en etymologisch werk van Maurits Gysseling, de man naar wie ons documentatiecentrum in het Sint-Amandsbergse begijnhof genoemd is: het DSMG, voluit het Documentatiecentrum voor Streekgeschiedenis Dr. Maurits Gysseling.

Etymologie (volgens van Dale: wetenschap die de oorsprong en de geschiedenis van de woorden opspoot) is voor niet-specialisten een glibberige en gevaarlijke materie. Voor men er erg in heeft belandt men via eigen veronderstellingen, afleidingen, klankovereenkomsten en dergelijke in een fantasiewereld. Gelukkig worden we voor wat de plaatsnamen te Gent en omgeving vermeld door de vele publicaties van Maurits Gysseling (Oudenburg 1919 - Gent 1997)¹. De man was in de eerste plaats filoloog met als specialisatie toponymie (plaatsnaamkunde). In die hoedanigheid genoot – en geniet hij nog steeds – een grote faam in heel ons taalgebied en zelfs erbuiten. Met hem beschikken we over de best mogelijke gids. Hij is wat namenuitleg betreft bijvoorbeeld veel betrouwbaarder dan stadsarchivaris Victor Fris. Deze histori-

cus was een kenner van (vooral de politieke) Gentse geschiedenis, maar hij was geen taalkundige. In zijn overigens uitstekend boekje *De oude straatnamen van Gent* (1925) zijn enkele naamuitleggingen te vinden die afwijken van wat hieronder staat. Ze werden gecorrigeerd door Gysseling.

Hoewel de vele woordverklaringen door Gysseling zelf gepubliceerd werden², vonden we het toch nuttig een selectie te maken van de meest onduidelijke of verwarrende Gentse plaatsnamen. Hijzelf behandelde enkel de vroege plaatsnamen (met bewaard gebleven vermeldingen, op enkele uitzonderingen na, uit de 14de eeuw of nog vroeger), waardoor de hier gepresenteerde selectie eveneens ingeperkt werd. We beperken ons tot de nog bestaande straten en namen.

Enkele van de hier aangehaalde betekenissen zijn goed bekend, de meeste zijn dat duidelijk minder. Sommige verklaringen - niet zo veel! - blijven controversieel. We houden ons echter strikt aan wat door Dr. Gysseling naar voor gebracht werd. Enkele verduidelijkende aanvullingen bij overigens niet of moeilijk te contesteren verklaringen staan hierna aangeduid met LD.

Luc Devriese, namens de redactie

B

Bagattenstraat

1268 *Pargaten strate*. Uit ‘parre’, ‘perre’ (hek) en ‘gat’ (opening, toegangsweg).

Bennesteeg

Eind 13de eeuw. *Benninsteghe*. Persoonsnaam ‘Bennin’.

Berouw

1343 *Beroustrate*

Uit ‘bar’ (kaal) en ‘ouwe’: vruchtbaar alluviaal land aan een waterloop.

Boeksteeg

1360 *Bouc steghe*. Bouc (beuk).

Briel (Groenebriel, Houtbriel)

Groenebriel: 1244 de Brelo; 1326 *anden Groenen briel*. Houtbriel: 1254 *bre-lum juxta hospitale* (bedoeld wordt: het godshuis Sint-Jan in d’Olie; 1295 *up den Houtbriel*. Briel klimt op tot het Keltisch ‘brogilos’ en het Indo-germaans ‘bheragh’: omheinen. Nog te vinden in het Griekse phragma (cfr. diaphragma) en het Nederlandse burg (zie hieronder bij Oudburg)³.

Burgstraat

1242 *Borcstrate*. Straat leidend van de Oudburg naar Ritsenburg (zie

Luxemburgstraat) en veeleer genoemd naar deze laatste. Dus niet naar het Gravensteen (LD)!

C

Cataloniëstraat. Tot in de 19de eeuw Kattesteeg

1323 *inde Cattenstege*. Een vroeg geval van een fantasievolle opwaardering van een te gemeen gevonden naam⁴. Afgeleid van kat als toverdier. Wellicht vanwege het Sint-Niklaaskerkhof er naast. Elders, zoals op de Kattenberg, een veel jonger toponiem, waren de 'katten' uitspringende of verhoogde onderdelen van een verdedigingswal (LD).

D

Drabstraat

1208 *Drabbestræte*. 'Drabbe' (modder). Niet toevallig de straat leidend naar de Poel.

E

Einde Were

1385 *Ten ende vander werelt*. Zie een volgende bijdrage in deze reeks (LD).

Erpelsteeg

1315 *d'Eerpelsteghe*. Erpel (woerd: mannetjeseend). Maar waarom?

H

Hazewindstraat

1322 *ant Steghskin ten windase*. Geen hazewinden aan de Graslei, wel een windas (as of wiel om via een opwindende koord lasten nader te halen of op te hijsen - L.D.) en een huis 'De Windas' daarnaar genoemd.

Heilige Geeststraat

1327 *in selelegs Gheest stege*. Heilige Geest: 'armentafel' in elke parochiekerk.

Heirnis

Eind 14de-eeuw *tusschen beede den heernessen* (bedoeld zijn: de Grote en de Kleine Heirnis - LD). Uit herd (kudde, cfr. herder). Gemeenschappelijke weide.

Heuvelpoort

Zie Overpoort.

Hoofdbrug

1274 *le pont con apiele Hovebrighe*. Voornaamste brug. Wel iets prozaïscher dan het al heel oude verhaal over de Onthoofdingsbrug waar een vader zou onthoofd worden zijn door zijn zoon (LD).

I

Iepenstraat, vroeger Ieperstraat

1341 *d'Yperstrate*. Niet afgeleid van de stad maar wel degelijk van 'ieper' veronderstelde oude vorm van de iepboom (iep of olm, LD).

Ingelandgat

1369 *bi den gate van Inghelant*. Uit 'angi' (weide): toegang tot een weiland.

K

Kalandeberg

1208 *Calandberch*. Vermoedelijk uit 'kalande' (koopliedengilde, cfr. klant, chalandise) dat zelf waarschijnlijk afgeleid werd uit spreken, babbelen. Oudnederlands 'calla', Middelnederlands 'callen'. Het woord 'gilde' (broederschap) is nog een andere afleiding (zie ook Gysseling, M. 1986, p. 15).

Kasterbant

1151-1177 *supra Casterbant* (westelijk deel van de Heirnis of de Grote Heernesse; een van de oudste Gentse toponiemen). De verklaring 'bamud' (beemd) en misschien vee (Engels cattle) of 'kachtel' (West-Vlaams: veulen) in Gysseling (1954) werd door de auteur in zijn bijdrage in 'Van wei tot wijk. Honderd jaar Heirnis' (Gent 1988) verlaten. Hij opteert onzeker voor hetzij 'de schitterende (hier boomloze) streek', hetzij voor 'de uitspringende streek'. In dat laatste geval zinspeelt de naam op de scherpe Scheldebocht bij de Keizerpoort.

Keizerbrug

1381 *ter Keyser porten*. Meestal *Sente Claren porte* genoemd naar het dichtbij gelegen Rijke Klarenklooster. Gelegen op de weg naar het keizerrijk, buiten de poort vervolgend over de Oude Brusselseweg). De benaming is veel ouder dan keizer Karel V en de op die plek gelegen papiermolen van Pieter de Keyser die er soms mee geassocieerd worden. De eerste hief trouwens de al lang theoretisch geworden onderhorigheid aan het Duitse keizerrijk formeel op (LD).

Koningstraat

1424 *inde Conincstrate*, voordien 'beneden Zandberge' genoemd. Uit de persoonsnaam de Coninck.

Kortedagstraat

Uit Ondadige stege. Van 'ondadig' (misdadig, zedelijk verdorven). De vermelding *inder Ondadege stege* in 1326 (en ook talrijke latere) sloegen echter op de huidige Saghermanstraat, zijstraat (zijsteeg) van de Kortedagstraat. De naam ging over op de grotere straat waarin de steeg uitliep.

Krommewal

1369 *up den Crommen wael*. Uit ‘waal’ (kolk).

Kwaadham

1212 *in den Quaetham*. Uit ‘kwaad’ (oudere betekenis ‘drek’)⁵ en ‘ham’ (in een inundatiegebied uitspringende hoek hoger land).

L

Luxenburgstraat

1315 *in Ricenborgh, in Richenborgh*. Later ook Ritsenborg. Uit Germaans ‘hrīdan’(koorts), Middelnederlands ‘rīden’ (rillen) en Nederlands ‘ritsig’ (kooorstig en afleiding ‘geil’). Hrīdisk (datief hrīdiskan) burg: bevende burg. We citeren: ‘De grond was hier zo drassig dat een aldaar gebouwde burg, die natuurlijk in die tijd van hout was, inderdaad wankel moet geweest zijn’. Het woord burg kan echter ook omheining betekenen (zie Oudburg). Zeker niet de minst intrigerende Gentse straatnaam (LD).

M

Minnemeers

1338 *in de Minnemersch*; 1356 *ter Minnen mersch*. Uit Germaans ‘mannja’ (watergeest), een afleiding van man, later onder invloed van minnen (Nederlands ‘minne’, nu ‘meermin’) vervrouwelijkt.

Moutstraat

1438 *vander Maelsteghe*. Uit ‘male’ (inzakking, depressie).

N

Nekkersput – Nekkersberg

1390 *Neckers put*; ca. 1360 *Neckers berch*. Middelnederlands ‘necker’ (watergeest).

Nodenaysteeg

1370 *in Noddenays steghe*. Familienaam. Het hoekhuis met de Veldstraat werd in 1357 ‘Noddenais steen’ genoemd.

O

Onderbergen

1212 *Onderbergen, Underbergen*. Straat op de naar de Leie hellende oeverzone. In onze streken werden verhevenheden van nauwelijks enkele meter hoog effectief al ‘bergen’ genoemd⁶.

Onderstraat

1241 *Hongerstrate*. ‘Honger’ (spook en slang als griezeldier). Overvloedig vergelijkingsmateriaal uit andere gemeenten bij Gysseling, 1954.

Overpoort

1325 *ter Overporten; ter Heuverporten*. Hoger gelegen poort. **Heuvelpoort** is een variant van hetzelfde.

Oudburg

1199 *in veteri castro*. Ondanks deze vroege Latijnse vertaling die duidt op ‘oud’ (vetus) en nog een andere mogelijke betekenis in de zin van ‘hoog’, was Gysseling in een latere interpretatie⁷ geneigd het lid ‘oud’ eerder te begrijpen als ‘groot’, ‘ruim’. Een burg was niet noodzakelijk een versterkte toren of kasteel. Het woord kan ook een omheining of een omheinde zone aanduiden. Wij citeren: ‘Oudeburg zou dan betekenen: ruime omsluiting ter afweer, en vandaar dat omsloten gebied zelf. Te Gent slaat dat op de vier waterlopen die de Oudburg omringen’ (Lieve, Plotersgracht, Schipgracht en Leie). De Lieve was in 1199 nog niet gegraven, maar het dichtst bij het centrum gelegen deel ervan is een oude Leiearm. Voor de oudere Schipgracht (periode van aanleg niet gekend) geldt hetzelfde.

R

Ramen

Op Sint-Pieters al vermeld in 1268 *in tentoriis*. Bij de huidige straatnaam: 1315 *vanden ramen in Ricenborgh ende Portackere*. Ramen waarop drogende lakens gespannen werden stonden op diverse plaatsen in de stad opgesteld.

Ridderstraat

1349 *inde Rudderstrate*. Uit ‘rund’ (Runderstraat). Liep uit op de plaats (nu Vlasmarkt) waar tot in de 17de eeuw de Gentse veemarkten gehouden werden (LD). De verlenging heette tot in 1943 Korte Koestraat (nu Jan Palfijnstraat). Twee gevallen van upgrading van als te vulgair beschouwde namen (LD).

S

Stoofstraat

De enige nog overgeblevene van de vele stoofstraatnamen. Tussen Onderbergen en de Recollettenlei werd al in 1350 vermeld: *vander Stove steghe*. ‘Stove’: badinrichting, ook ontuchthuis. Gysseling (1954) geeft vijf straten (allen steegjes) aan met die naam vermeld in de 14de eeuw.

T

Tussen ’t Pas

1333 *de brugghen over t pas*. Pas: doorgang (passeren, passage).

W

Werregarenstraat

1353 *up den oernic* (hoek) van Werregaren steghe. Het hoekhuis op de Hoogpoort heette ‘Werregaren’. Vermoedelijk genoemd naar de Gentse familie Werregaren wiens naam verward garen betekent.

Z

Zieklien

1321 *vor der Ziekerliede*. Een zieke was in de middeleeuwen synoniem voor melaatse (vgl. Frans *maladrerie*: leprozerij en *malade*). Zie twee artikels over dit onderwerp in Ghendtsche Tydinghen, jg. 41, 2012 (LD). Deze mensen kregen verplichte verblijfplaatsen buiten de stadspoorten opgelegd. Naast de locatie ten oosten van het huidige Zieklien, waren er in 1353 vermeldingen buiten de Brugse poort (*Overbrouc vore der Zieker liede*) en in 1373 buiten de Muidepoort (*bachten der Zieker lieden up Artvore*).

Noten

- (1). Naast de monumentale uitgaven van Latijnse en Middelnederlandse teksten, talloze artikels over plaatsnaamkunde en het *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord Frankrijk en West Duitsland (voor 1226)*, Brussel - Tongeren, 1960, delen 1 en 2, pp. 1407.
- (2). Het allergrootste deel van de woordverklaringen en bronvermeldingen is te vinden in Gysseling, M., *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, Antwerpen, 1954, pp. 89. Dit werd hier en daar aangevuld met gegevens uit de hieronder aangehaalde artikels van dezelfde auteur.
- (3). De verklaring van ‘briel’ staat uitvoerig te lezen in Gysseling, M., Uit de vroege geschiedenis van Gent en de Oost-Oudburg in *Jaarboek Oost-Oudburg*, 1986, jg. 23, p.16.
- (4). Tal van Gentse voorbeelden en een stukje mentaliteitsgeschiedenis bij Devriese, L., 2005, *Straatnamen en prestige. Vies wordt netjes en banaal wordt lyrisch te Gent*. In: *Gandavum*, jg. 10, nr. 4, p. 5-11.
- (5). Deze interpretatie van ‘kwaad’ als ‘drek’ is afkomstig uit Gysseling, M., 1986, p.16.
- (6). Gysseling, M., *Speurtocht in het vroege verleden van Gent en omgeving*. In: *Jaarboek Oost-Oudburg*, 1980, jg. 17, p.8-9.
- (7). Gysseling, M., *De naam Oudburg*. In *Jaarboek Oost-Oudburg*, 1990, jg. 27, p. 96-100.